

Pojem „apoštol“ v Novém zákoně

Ladislav Tichý

Označení „apoštol“ se v běžném povědomí spojuje s dvanácti Ježíšovými učedníky. Kdo však je trochu více informován o Novém zákoně, ví, že v něm existuje nepochybně i širší chápání tohoto pojmu a že termínem „apoštol“ jsou označeny také osoby mimo okruh Ježíšových dvanácti učedníků. Ovšem přesné rozlišení jednotlivých výpovědí, pokud jde o stanoviska autorů novozákonních knih či o interpretaci konkrétních míst, se už netěší obecné znalosti a může představovat problém.¹ Proto se náš příspěvek bude snažit vysvětlit, v jakém významu se výraz „apoštol“ v Novém zákoně vyskytuje, a to především na konkrétních místech a v chápání jednotlivých autorů novozákonních knih.²

1. PŮVOD POJMU A JEHO UŽITÍ V NOVÉM ZÁKONĚ

Český výraz „apoštol“ je cizí slovo přejaté³ prostřednictvím lat. *apostolus* z řeckého substantiva ἀπόστολος, které je nepochybně odvozeno od slovesa ἀποστέλλειν „posílat“. Lze tedy u tohoto substantiva předpokládat význam „posel, vyslanec“. V mimobiblické řečtině není výraz ἀπόστολος příliš frekventovaný. V 5. století př. Kr. u Herodota (I, 21) se setkáváme s významem „nositel poselství“. Později u Josepha Flavie (*Ant.* 17, 300) je tak označeno vyslání delegace Židů, poslané do Říma. Ale už od 4. století př. Kr. označoval ἀπόστολος loďní flotilu nebo loďní

¹ Tak třeba když J. DOLISTA („Misijní práce jako aktuální výzva všem křesťanům“, *Studia theologica*, II, 2/2000, s. 51–57, zde 52) říká, že „pojem apoštolové byl vymezen jen pro ‚Dvanáct‘“ a opírá toto své tvrzení o texty 2 Kor 12,11; Gal 1,19; 1 Kor 15,7 a Gal 2,6–9, čtenář stěží pozná, jak byl chápán titul apoštol v jednotlivých novozákonních knihách a které chápání je starší.

² Z rozsáhlé literatury je možné získat informace nejnázve v heslech odborných slovníků. Srov. zvláště: K. H. RENGSTORF, „ἀποστέλλω κτλ.“, in *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, vyd. G. KITTEL, I, Stuttgart etc.: Kohlhammer, 1933, s. 397–448; D. MÜLLER, „Apostel“, in *Theologisches Begriffslexikon zum Neuen Testament*, vyd. L. COENEN aj., Wuppertal: Brockhaus, 1967, s. 31–38; J.-A. BÜHNER, „ἀπόστολος“, in *Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, vyd. H. BALZ a G. SCHNEIDER, I, Stuttgart etc.: Kohlhammer, 1980, sl. 342–351; H. D. BETZ, „Apostle“, in *Anchor Bible Dictionary*, vyd. D. N. FREEDMAN aj., vol. 1: A–C, New York etc.: Doubleday, 1992, s. 309–311; K. KERTELGE, „Apostel: I. Im Neuen Testament“, in *Lexikon für Theologie und Kirche*, vyd. W. KASPER aj., 3. vyd., Freiburg etc.: Herder, 1 (1993), sl. 851n.; R. KÜSCHHELM, „Apostel“, in *Bibeltheologisches Wörterbuch*, vyd. J. B. BAUER aj., Graz etc.: Styria, 1994, s. 36–43; A. WEISER, „Apostel“, in *Münchener Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, vyd. J. HAINZ a A. SAND, Düsseldorf: Patmos, 1997, s. 26–28; C. G. KRUSE, „Apostle“, in J. B. GREEN aj., *Dictionary of Jesus and the Gospels*, Dowers Grove / Leicester: InterVarsity Press, 1992, s. 27–33; P. W. BARNET, „Apostle“, in G. F. HAWTHORNE aj., *Dictionary of Paul and his Letters*, Dowers Grove / Leicester: InterVarsity Press, 1993, s. 45–51; C. G. KRUSE, „Apostle, Apostleship“, in R. MARTIN a P. H. DAVIDS, *Dictionary of the Later New Testament & Its Developments*, Dowers Grove / Leicester: InterVarsity Press, 1997, s. 76–82; G. LEONARDI, „Apostolo/Discepolo“, in *Nuovo Dizionario di teologia biblica*, vyd. P. ROSSANO aj., Cinisello Balsamo: Ed. Paoline, 1988, s. 106–123, zvl. 106–115.

³ K etymologii českého slova srov. např. J. REJZEK, *Český etymologický slovník*, Voznice: Leda, 2001, s. 57.

výpravu. V papýrech se s ním setkáváme jako s označením průvodního listu pro přepravu obilí na Nilu.⁴

V Septuagintě se vyskytuje pouze jednou, a to v 1 Kr 14,6. Text 1 Kr 14,1–20 není však v Kodexu Vatikánském a v tzv. Lukiánově recenzi a někdy se za součást textu Septuaginty nepočítá.⁵ Jak je vidět, ani helénistické prostředí, ani Starý zákon nelze pokládat za výchozí bod pro užití a význam pojmu „apoštol“ v Novém zákoně. Tam se vyskytuje výraz ἀπόστολος celkem 80krát. Obecně se dá říci, že slouží k označení osob, které v prvotní církvi zaujímaly autoritativní postavení nebo byly pověřeny hlásat evangelium. Výjimečné je místo v Žid 3,1, kde je jako „apoštol“ označen Ježíš Kristus. Rozložení zbývajících 79 výskytů slova „apoštol“ není rovnoměrné. 34 výskytů je v Pavlových listech (včetně deuteropavlovských), nejvíce v 1 Kor: 10krát; rovněž 34krát najdeme tento výraz v Lukášových spisech (evangelium a Skutky), třikrát se objevuje ve Zjevení, dvakrát (včetně Mk 3,14) v Mk a 2 Petr, jednou v Mt, Jan, 1 Petr a Jud.

Poměrně značné rozšíření a teologický význam termínu ἀπόστολος v Novém zákoně zůstává určitou záhadou. V Lk 6,13 čteme, že Ježíš si „zavolal své učedníky a vybral z nich dvanáct, které také nazval apoštoly“.⁶ Ale zdá se, že zde Lukáš promítá zpět význam a chápání termínu *apoštol* ze své doby do doby před Velikonoce.⁷ Ježíš rozhodně neužíval řeckého výrazu ἀπόστολος. Tím není ovšem vyloučeno, že historický Ježíš svým rozesláním učedníků, které muselo být spojeno se slovním doprovodem, položil aspoň věcný základ tohoto pojmu. Ovšem rabínský institut מְשִׁלְחֵי („vyslanec nějakého člověka je jako on sám“) je doložen až později v Mišně (*Berachot* 5,5). Jeho podstata je však vidět už v Jan 13,16: „Amen, říkám vám: Není služebník větší než jeho pán ani posel (ἀπόστολος) větší než ten, kdo ho poslal.“⁸ Termín ἀπόστολος byl snad zvolen v prvotní církvi na základě starozákonního pozadí (poslání proroků) a možná i raného židovství také proto, že jiné výrazy (jako ἄγγελος, κήρυξ, πρεσβύτερος) byly svými významy již fixovány. Nejschůdnější cestou ke zjištění jeho významu v Novém zákoně je sledovat užití tohoto termínu v novozákonních textech, a to pokud možno podle jejich stáří.

⁴ Srov. C. SPIQ, *Lexique théologique du Nouveau Testament*, Fribourg: Éditions universitaires, 1991, s. 192n.

⁵ Tak např. ve slovníku J. LUST – E. EYNIKEL – K. HAUSPIE(OVÁ), *A Greek-English Lexicon of the Septuagint*, Part I: A–I, Stuttgart: Deutsche Bibelges., 1992, se ἀπόστολος nevyskytuje. V Rahlfově edici Septuaginty je uvedena Origenova recenze tohoto textu a příslušná pasáž je vtištěna drobným tiskem jako variantní text.

⁶ Tato věta se nachází v některých velmi významných rukopisech (v čele s kodexy $\aleph$ a B) také v Mk 3,14, ale pravděpodobně jde o vsuvku ovlivněnou Lk 6,13.

⁷ Srov. J. A. FITZMYER, *The Gospel according to Luke (I–IX)*, New York etc.: Doubleday, 1981, s. 618: „Luke has retrojected here a post-resurrectional title.“ Podobně L. SABOURIN, *L'Évangile de Luc*, Roma: EPUG, 1992, s. 155. Srov. rovněž H. SCHÜRMAN, *Das Lukasevangelium*, 1. Teil, Freiburg etc.: Herder, 1969, s. 314nn.

⁸ K. H. RENGSTORFF (*op. cit.* v pozn. 2, s. 429) hájil např. názor, že Ježíš pojmenoval učedníky aramejským מְשִׁלְחֵי.

2. PAVLOVY LISTY

V literárně nejstarší zmínce v 1 Sol 2,7 hovoří apoštol Pavel⁹ o sobě (a snad také o Silvánovi a Timotejovi¹⁰) jako o apoštolu: „Mohli jsme jako Kristovi apoštolové (ČEP: poslové) trvat na vlastní důležitosti, ale... (δυνάμενοι ἐν βάρει εἶναι ὡς Χριστοῦ ἀπόστολοι, ἀλλὰ ...)“. O jak přesně vymezený termín se zde jedná, není jasné. Je však vidět, že „apoštol“ je spojen s určitou autoritou či nárokem.

V Gal 1,17 argumentuje Pavel tím, že po svém obrácení nešel do Jeruzaléma, aby navštívil ty, kdo byli před ním apoštoly. Mezi ně počítal nepochybně Kéfase (Petra), jehož jmenuje hned v následujícím verši jako cíl své návštěvy Jeruzaléma za tři roky potom. Zda počítal mezi apoštoly také Jakuba, „bratra Páně“, o němž se zmiňuje potom v následující větě (Gal 1,19), není úplně jasné, a proto mezi badateli sporné. Záleží totiž na ἐἰ μὴ v této větě, zda má význam inkluzivní nebo exkluzivní.¹¹ Někteří se domnívají, že se Pavel úmyslně nevyslovuje jednoznačně.¹² Pro náš účel není ovšem rozhodující, co si zde apoštol Pavel myslel a jak hodnotil Jakubův apoštolát, ale skutečnost, že s velkou pravděpodobností dosvědčuje právě ne jednoznačně vymezené chápání pojmu *apoštol*.

Úplně jasný není ani 1 Kor 15,7, kde apoštol Pavel při výčtu zjevení Zmrtvýchvstalého říká, že „potom se zjevil Jakubovi, pak všem apoštolům“. Spojení „všem apoštolům“, se může týkat těch, o nichž byla už řeč (tj. Dvanácti ve v. 5, ale také Dvanácti a Jakuba), nebo úplně jiné skupiny, nové veličiny, o níž ještě řeč nebyla. Pravděpodobnější je snad to, že zde „apoštol“ označuje širší skupinu, do které je počítán také Jakub, „bratr Páně“.¹³ Zajímavá a poučná je předcházející Pavlova argumentace v 1 Kor 9,1n. Pavel obhajuje svoji svobodu vydělávat si na živobytí vlastníma rukama nejprve čtyřmi otázkami: „Nejsem svobodný? Nejsem apoštol? Copak jsem neviděl Ježíše, našeho Pána? Nejste vy mým dílem v Pánu?“ Zde je poznat, že Pavel vidí spojení pojmu *apoštol* se zjevením Zmrtvýchvstalého (srov. 1 Kor 15,7–9). Ale čtvrtá otázka minimálně naznačuje, že k tomuto pojmu patří ještě jiné prvky. Avšak že toto spojení také nemuselo být podstatnou podmínkou, je pak možno poznat z pokračování obhajoby svobody v následujícím v. 2: „Nejsem-li pro

⁹ Pro zhodnocení Pavlových výpovědí o apoštolátu je stále důležitý příspěvek: R. SCHNACKENBURG, „Apostel vor und neben Paulus“, in též, *Aufsätze und Studien zum Neuen Testament*, Leipzig: St. Benno, 1973, s. 244–263 (= též, *Schriften zum Neuen Testament*, München: Kösel, 1971, s. 338–358; dále citováno podle prvně uvedené edice).

¹⁰ Tak např. SCHNACKENBURG, „Apostel“, s. 247. Jinak se často zdůrazňuje pouze apoštolská autorita Pavlova (plurál se pak asi chápe jako *maiestaticus*); srov. H. SCHLIER, *Der Apostel und seine Gemeinde: Auslegung des Ersten Briefes an die Thessalonicher*, Leipzig: St. Benno, 1974, s. 43. V nejnovějším komentáři P.-G. MÜLLER (*Der Erste und Zweite Brief an die Thessalonicher*, Regensburg: Pustet, 2001, s. 130) připouští titul „apoštol“ eventuálně pro Silvána, zatímco pro Timoteje podle něho „asi nepřichází v úvahu“.

¹¹ V překladu se dají obě možnosti rozlišit asi takto: „Jiného z apoštolů jsem neviděl, kromě Jakuba, bratra Páně.“ nebo „Jiného z apoštolů jsem neviděl, nýbrž (pouze) Jakuba...“

¹² R. SCHNACKENBURG, „Apostel“, s. 248, pozn. 8, jmenuje jako zástupce tohoto názoru W. Schmithalse, sám pak připouští možnost, že Pavel nemusel mít jasno, kdo byl v Jeruzalémě počítán za apoštoly. J. G. D. DUNN, *A Commentary on the Epistle to the Galatians*, London: A & C Black, 1993, s. 77, počítá s možností, že Pavel chtěl naznačit pochybnost o Jakubově apoštolátu, aniž byl „otevřeně nezdvořilý vůči tomu, jehož ostatní nazývali „apoštol““.

¹³ Srov. např. G. D. FEE, *The First Epistle to the Corinthians*, Grand Rapids: William B. Eerdmans, 1978, s. 732.

jiné apoštolem, přece aspoň pro vás jsem. Vy jste pečeti mé apoštolské služby (ἀποστολή) v Pánu.“ V 9,5 potom Pavel poukazuje na své právo, že by mohl „jako ostatní apoštolové, bratři Páně a Kéfas“ nechat se doprovázet svou manželkou. V následujícím verši 9,6 pak dodává: „Nebo jenom já a Barnabáš nemáme právo nepracovat?“ Pozoruhodně zde nejmenuje např. Silvána nebo Timoteje, ale Barnabáše, který s ním v Korintě nepůsobil a který podle Sk 15,39 se kvůli Markovi s Pavlem rozešel. To zřejmě znamená, že Barnabáše Pavel počítal za apoštola,¹⁴ což asi nebylo sporné ani mezi korintskými křesťany.¹⁵

Coby předběžnou bilanci dosavadního zkoumání svědectví Nového zákona můžeme uvést, že jako apoštolové byla v prvotní církvi označována důležitá skupina svědků Ježíšova zmrtvýchvstání (1 Kor 15,7), kteří ovšem nebyli nutně totožní s Dvanácti. U Pavla nemusela být představa, koho je třeba počítat mezi apoštoly, totožná např. s názorem v Jeruzalémě. Za apoštola počítal také sám sebe (1 Kor 15,9), ale i např. Barnabáše a (patrně) Silvána a Timoteje (1 Sol 2,7).

Pavel sám se v preskriptu čtyř listů, které jsou nesporné, pokud jde o jejich přímý původ od něho, označuje za apoštola: Gal 1,1; 1 Kor 1,1; 2 Kor 1,1 a Ř 1,1. Není úplně jasné, který z nich byl napsán nejdříve, zda to byl list Galaťanům nebo 1. list Korintanům.¹⁶ S největší pravděpodobností začal Pavel užívat a potom užíval titulu *apoštol* v těch listech, mezi jejichž adresáty se vyskytli ti, kteří zpochybňovali, že patří mezi apoštoly. Svůj apoštolát chápal jako přímé povolání od Krista, popř. od Boha (srov. Gal 1,1 a 1 Kor 1,1 i 2 Kor 1,1), které zřejmě mělo základ v setkání se Zmrtvýchvstalým u Damašku (srov. Gal 1,12.15n.). Znamenalo to pro něho právo vystupovat autoritativně vůči těm, které získal pro víru v Krista.

Apoštol Pavel ovšem znal i širší pojem a užívání titulu či označení *apoštol*, než jaký vyplývá z dosavadních míst. V 2 Kor 8,23 se Pavel v rámci svého povzbuzování korintských křesťanů k účasti na sbírce pro křesťany v Jeruzalémě zmiňuje ještě jednou o Titovi, kterého zde označuje jako svého společníka (κοινωνός) a spolupracovníka (συνεργός) při působení mezi korintskými křesťany. Vedle něho hovoří také znovu o jménem blíže neurčených (podle předcházejícího textu 8,18–22 dvou) bratrů, kteří jsou v přístavku označeni jako ἀπόστολοι ἐκκλησιῶν. Slovo ἀπόστολος zde má zřejmě mnohem obecnější smysl, který víceméně odpovídá jeho etymologickému významu, tj. označuje vyslance nebo posla v širším smyslu. Genetiv ἐκκλησιῶν pak právě určuje, v jakém významu se má zde tento výraz chápat. Tito dva bratři (tj. křesťané a Pavlovi spolupracovníci) byli zřejmě zástupci křesťanských obcí, které je vyslaly. Se stejným nebo podobným významem se setkáváme ve Flp 2,25, kde Pavel označuje Epafrodita, který byl filipskou křesťanskou obcí poslán k apoštolu Pavlovi, aby mu mj. odevzdal určitou hmotnou podporu, jako „svého bratra, spolu-

¹⁴ To výslovně zaznamenává např. Ch. WOLFF, *Der erste Brief des Paulus an die Korinther. Zweiter Teil: Auslegung der Kapitel 8–16*, Berlin: Evang. Verl.-Anst., 1982, ad loc. (s. 23).

¹⁵ Ch. WOLFF, *Korinther*, tamtéž, charakterizuje Pavlovu argumentaci takto: „I Barnabáš si sám vydělává na své životy a platí přece za apoštola!“

¹⁶ Např. R. E. BROWN datuje dříve Gal (*An Introduction to the New Testament*, New York etc.: Doubleday, 1997, s. 468: „54–55 from Ephesus is more likely than 57 from Macedonia“) než 1 Kor (tamtéž, s. 512: „late 56 or very early 57 from Ephesus“).

pracovníka a spolubojovníka, vašeho vyslance (ἀπόστολον)¹⁷ a služebníka v mých potřebách". Je vidět, že v polovině padesátých let 1. století (kdy asi mohl být nejdříve napsán list Filipánům) nebo i o rok či dva později (kdy byl asi napsán 2 Kor) neměl termín ἀπόστολος ještě zdaleka jednotný a přesně vymezený význam.

Poučné je také místo v Řím 16,7, jemuž byla v poslední době věnována poměrně velká pozornost. Tam v rámci dost dlouhé řady pozdravů do Říma¹⁸ nechává Pavel pozdravovat dvě osoby: Andronika a Junia (tak asi všechny české překlady, včetně nejnovějších) nebo Junii, které označuje jako své soukmenovce¹⁹ a spoluvězně (συναιχμαλώτους), kteří „jsou význační mezi apoštoly a také přede mnou se stali křesťany (γέγοναν ἐν Χριστῷ)". Zatímco první jméno nepůsobí žádné problémy (Andronikos bylo dost rozšířené řecké mužské jméno), je podoba druhého jména sporná. Původní řecký text měl zřejmě IOYNIAN,²⁰ tedy bez přízvuku. Nejnovější kritická vydání řeckého Nového zákona, především Nestle-Aland i v 27. vydání, přízvukují Ἰουνίαν. Podle toho se tedy jedná o mužské jméno Junias. Pro tento tvar se vyslovilo ještě i poslední, 6. vydání vědeckého slovníku novozákonní a raněkřesťanské řečtiny, tzv. Bauer-Aland,²¹ také velká část i kritických komentářů až do 70. let 20. století.²² Stará patristická tradice však viděla v druhé osobě ženu.²³ Rovněž rukopisy od 9. století zaznamenávají už přízvuk feminina (Ἰουνίαν).²⁴ Mohlo by se sice jednat o zkrácenou podobu latinského mužského jména Junianus, potíž je ovšem

¹⁷ Mnozí se domnívají, že Epafroditus byl poslán k Pavlovi, aby se podílel na apoštolské práci (viz např. R. P. MARTIN, *Philippians*, New Century Bible Commentary, London: Marshall, Morgan & Scotts, 1976, s. 120, J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, Freiburg etc.: Herder, 1968, s. 162, a diskusi v P. T. O'BRIAN, *The Epistle to the Philippians*, Grand Rapids / Carlisle: William B. Eerdmans / Pater Noster Press, 1991, s. 332n.). To není pro naši otázku tak rozhodující, stejně jako skutečnost, že Filipáné nemuseli Epafrodita označit termínem ἀπόστολος.

¹⁸ Dnes asi opět převládá mezi biblisty přesvědčení, že 16. kapitola listu Římanům je původní součástí listu a nebyla adresována např. do Efesu.

¹⁹ Συγγενείς by mohlo znamenat také příbuzné v širším smyslu. Ale už v Řím 9,3 užil Pavel tohoto výrazu k označení svých židovských soukmenovců; tak tomu bude asi také zde.

²⁰ P⁶⁶ a rovněž některé staré překlady, včetně části latinské tradice, i některých rukopisů Vulgáty, mají Ἰουλίαν, tedy Julii, což je jistě druhotné a snad pod vlivem Řím 16,15, ale svědčí na druhé straně o tom, že zde viděli i mnozí latinští Otcové ženu.

²¹ W. BAUER, *Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der frühchristlichen Literatur*, vyd. K. ALAND a B. ALAND(OVÁ), 6. vyd., Berlin / New York: de Gruyter, 1988, sl. 770n.: heslo Ἰουνίας. Jeho americké zpracování *A Greek-English Lexicon of the New Testament and other Early Christian Literature*, 3. vyd., rev. a ed. F. W. DANKER, Chicago / London: The University of Chicago Press, 2000, s. 480, zahrnuje také heslo Ἰουνία a dává tomuto čtení přednost.

²² Jejich počet je poměrně velký. Např. ještě E. KÄSEMANN, *An die Römer*, 3. vyd., Tübingen: J. C. B. Mohr, 1974, ad loc., má v překladu mužské jméno Junias a problém nijak nediskutuje. Podobně H. W. SCHMIDT, *Der Brief des Paulus an die Römer*, 3. vyd., Berlin: Evang. Verl.-Anst., 1972, s. 253, hovoří o jmenovaných osobách jako o „die beiden Männer". Rovněž R. SCHNACKENBURG, „Apostel", s. 251, v nich také vidí samozřejmě „Männer". Podobně H. SCHLIER, *Der Römerbrief*, Freiburg etc.: Herder, 1977, s. 444.

²³ Přehledné údaje o stanovisku církevních Otců viz J. A. FITZMYER, *Romans: A New Translation with Introduction and Commentary*, New York etc.: Doubleday, 1993, s. 737n. Jako první, kdo viděl v Řím 16,7 dva muže (ovšem druhého se jménem Iulia!) měl být až Aegidius Romanus (1247–1316; viz tamtéž, s. 738). JAN ZLATOÚSTÝ vyzvedl Junii takto: „Jak velká byla moudrost (φιλοσοφία) této ženy, že se jí dostalo i titulu apoštolů" (PG 60, sl. 670).

²⁴ Viz např. B. M. METZGER, *A Textual Commentary on the Greek New Testament*, 2. vyd., Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1994, s. 475n. Jestliže FITZMYER, *Romans*, s. 738, říká právě naopak, že rukopisy v 9. století už mají „the masc. form Iouniân, and never the fem. Iouniân", tak se zřejmě jedná o lapsus calami.

v tom, že doposud se nepodařilo nalézt žádný doklad tohoto možného jména Junias, zatímco jméno Junia je doloženo mnohokrát.²⁵ Proto je jistě oprávněné zde vidět toto ženské jméno, s největší pravděpodobností Andronikovu manželku. To je názor, který v posledních dvou desetiletích nepochybně u předních biblistů převládá.²⁶

Je třeba ovšem nevidět problematiku zjednodušeně a neobviňovat ty, kdo v Řím 16,7 viděli dvě mužská jména, z toho, že to bylo jen proto, protože pro ně byla nepřijatelná myšlenka, že by žena mohla být označena termínem „apoštol“. Důvodem mohl být i kontext.²⁷ Obě osoby jsou v Řím 16,7 označeny také jako Pavlovi spoluvězni.²⁸ Může se zdát problematické, že by Pavel měl být ve vězení se ženou. Ale označení „spoluvězni“ by mohlo mít i přenesený význam.²⁹ Ovšem i při nepřeneseném významu, jemuž se asi právem dává přednost, není třeba předpokládat, že Andronikos a Junia byli ve vězení na stejném místě a ve stejný čas s Pavlem.³⁰ Také společné uvěznění manželského páru nemusí představovat problém, protože nemuseli být uvězněni ve stejné místnosti.³¹

Ohodnocení dvojice v Řím 16,7 jako ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις by se dalo co do smyslu také chápat jako „požívající vážnosti u apoštolů“. Pak by jim vlastně titul *apoštol* nebyl přisouzen.³² Toto řešení však z hlediska kontextu a Pavlova vyjadřování nemůže uspokojit (u kterých apoštolů by Andronikos a Junia byli uznáváni, jestliže u Pavla nemůžeme dokázat nějaký pevný a jednotný pojem *apoštol*?). Toto chápání se nehodí také proto, že má minimálně apologetický nádech. Proto nelze než konstatovat, že Andronikos a Junia jsou v Řím 16,7 označeni jako význační nebo vážení apoštolové.³³ Jedná se nejpravděpodobněji o misionáře z prvních dnů křesťanství. A to také odpovídá předpokladu, že původně bylo označení „apoštol“ (v souladu s etymologickým významem slova) užíváno poměrně v širokém významu, a to o těch, kteří šířili víru v Krista, ať viděli Zmrtvýchvstalého nebo ne. Později ovšem, kdy už bylo křesťanských misionářů více, byl také jasněji vnímán rozdíl mezi těmi, kdo měli bezprostřední kontakt s Ježíšem, a to hlavně za jeho pozemského života (nebo

²⁵ Podrobnější zdůvodnění viz např. M. THEOBALD, *Römerbrief: Kapitel 12–16*, Stuttgart: Kath. Bibelwerk, 1993, s. 229n. (český překlad má teprve vyjít).

²⁶ Viz např. FITZMYER, *Romans*, tamtéž; THEOBALD, *Römerbrief*, tamtéž. Ale velký katolický biblista M.-J. Lagrange se už počátkem dvacátých let 20. století ve svém komentáři k listu Římanům vyslovil ve shodě s patristickou tradicí u Řím 16,7 pro Junii, byť v kondicionálu: „Andronicus et Junia seraiant donc mari et femme“ (M.-J. LAGRANGE, *Saint Paul, Épître aux Romains*, Paris: Gabalda, 1922, s. 366).

²⁷ Srov. BAUER, *Wörterbuch*, sl. 771: „daß es sich um den Frauennamen Ἰουνία, ας handle... ist durch den Zusammenhang wohl ausgeschlossen“ (s odvoláním na Lietzmannův komentář k Řím).

²⁸ Συναιχμάλωτος vlastně znamená „spoluzajatec“. Je zde tedy představa vojenského zajetí, která však mohla ladit s Pavlovým vědomím boje při šíření evangelia. Ve Flm 23 je tak označen Epafros a v patrně deuteropavlovském Kol 4,10 Aristarchos.

²⁹ Tak např. G. KITTEL, „αἰχμάλωτος κτλ.“, in *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, vyd. G. KITTEL, I, Stuttgart: Kohlhammer, 1933, s. 196; jedná se však o názor spíše osamocený.

³⁰ Srov. FITZMYER, *Romans*, s. 739; také SCHLIER, *Römerbrief*, s. 444: „mit Paulus oder wie Paulus gefangen-saßen“.

³¹ O podmínkách v antických vězeních viz např. B. RAPSKE, *The Book of Acts and Paul in Roman Custody*, Grand Rapids / Carlisle: William B. Eerdmans / Pater Noster Press, 1994, zvl. s. 20–35.

³² Srov. např. překlad O. Petrů („jsou velmi ceněni mezi apoštoly“), český liturgický („jsou velmi váženi mezi apoštoly“) nebo slovenský liturgický („ktorí sú známi medzi apoštolmi“).

³³ M.-J. LAGRANGE, *Romains*, s. 366: „to je opravdu jediný možný smysl“.

aspoň se jejich působení dalo chápat jako pověření oslaveným Pánem), a mezi ostatními, kteří pracovali při šíření evangelia. V 50. letech prvního století nebylo však užívání termínu „apoštol“ ještě zdaleka ustáleno (srov. 2 Kor 8,23 a Flp 2,25).

Andronika a Junii, o nichž je řeč v Řím 16,7, si můžeme nejlépe představit jako židokřesťanský manželský pár (srov. Prisku a Akvilu v Řím 16,3 i na dalších místech NZ), který společně a zřejmě úspěšně hlásal Krista už v prvních letech křesťanství. Ve svém misijním působení přišli z Palestiny nebo snad z Antiochie do Říma. Protože se v prvních letech křesťanství perspektiva hodnocení významu jednotlivých osob a užívání označení „apoštol“ měnily, nelze údaje v Řím 16,7 přeceňovat. To znamená, že např. pro otázku účasti žen na svátosti svěcení nemůže mít toto místo rozhodující slovo.

V 1 Kor 12,28n. jsou jmenováni mezi nositeli duchovních darů vždy na prvním místě „apoštolové“. Jejich uvedení v čele není jistě bezvýznamné. Ale přesné vymezení tohoto pojmu, tj. které osoby zahrnoval, je obtížné. Spíše se jedná o význam, který je blízký pojmu „všichni apoštolové“ v 1 Kor 15,5 nebo snad i širší.³⁴

Kazatelé, kteří se vedrali do korintské církevní obce a tam vystupovali proti Pavlovi, si také zřejmě přisvojovali titul *apoštol*. Pavel o nich mluví v 2 Kor 11,5 a 12,11 jako o nadapoštolech (Petrů a liturgický překlad) či veleapoštolech (tak ČEP; řec. ὑπεράλιον ἀπόστολοι) a „falešných apoštolech (ψευδαπόστολοι)“ (2 Kor 11,13). Zdá se však, že kritizuje více jejich jednání než samotný titul *apoštol*.

Deuteropavlovské epištoly, tj. listy, které byly s největší pravděpodobností napsány po Pavlově smrti, stavějí celkem pochopitelně na Pavlově postoji, pokud jde o titul *apoštol*. Je to vidět už v tom, že pět z nich (kromě 2 Sol) má vždy titul „apoštol“ uveden ve spojení s Pavlovým jménem v preskriptu (srov. Ef 1,1; Kol 1,1; 1 Tim 1,1; 2 Tim 1,1; Tit 1,1). Třebaže výraz *apoštol* není v těchto listech tak frekventovaný, je zde poznat, že zachycují pohled, který hledí na apoštoly jako na veličiny počátku a základu církve. Je to vidět nejen v hodnocení základního významu Pavlova apoštolátu (srov. 1 Tim 2,7 a 2 Tim 1,11, kde je označen jako „hlasatel“ [κῆρυξ], „apoštol“ a „učitel“ základního poselství o spáse, popř. evangelia), nýbrž také – v listu Efesánům – vyzdvížením základního významu „apoštolů“ jako takových pro budování církve a přijetí a předávání nauky (srov. Ef 2,20: „jste stavbou, jejímž základem jsou apoštolové a proroci a úhelným kamenem sám Kristus Ježíš“; 3,5: „jak to nyní bylo Duchem zjeveno jeho svatým apoštolům a prorokům“; 4,11: „jedny povolal za apoštoly, jiné za proroky, jiné za zvěstovatele evangelia [εὐαγγελιστάς], jiné za pastýře a učitele...“). Zde se nepochybně rozvíjí, co už napsal Pavel např. 1 Kor. 12,28n.

³⁴ Srov. Ch. SENFT, *La première épître de Saint Paul aux Corinthiens*, 2. vyd., Genève: Labor et Fides, 1990, s. 165: „pas... seulement le groupe limité, les Douze et Paul“. G. D. FEE, *First Epistle to the Corinthians*, s. 620, pozn. 20, uvádí názor J. D. G. Dunna, který zde pojem „apoštol“ omezuje na Pavla a Barnabáše. Ale to nemůže přesvědčit.

3. LUKÁŠOVO DVOJDÍLO

Oba Lukášovy³⁵ spisy, tj. Lukášovo evangelium a Skutky apoštolů, podávají obraz dosti odlišný od Pavlových listů, pokud jde o užívání termínu *apoštol*. Jak jsme už poznali, je v Lk 6,13 zmínka o tom, že Dvanáct, které si Ježíš vyvolil, dostalo také označení „apoštolové“. Tato terminologie se rovněž uplatňuje na několika dalších místech, kde evangelista hovoří o apoštolech (srov. Lk 9,10; 17,5; 22,14; 24,10; širší význam by mohl být v 11,49, ale z pohledu evangelisty Lukáše si lze představit i význam, který odpovídá 6,13).

Skutky apoštolů hovoří o apoštolech mnohem častěji (celkem 28krát). V 1. kapitole Skutků se líčí volba náhradníka za zrádce Jidáše. Petr klade jako požadavek, aby to byl jeden „z mužů, kteří chodili s námi po celou dobu, kdy Pán Ježíš mezi námi působil, od Janova křtu až do dne, kdy byl od nás vzat“ (Sk 1,21n.). Losem zvolený Matěj pak „byl připočten k jedenácti apoštolům“ (Sk 1,26). Na většině míst Skutků, kde se potom mluví o apoštolech, lze vidět tuto skupinu Dvanácti, tj. včetně Matěje (srov. Sk 2,37.42n.; 4,33.35nn.; 5,12.18.29.40; 6,6; 8,1.18; 9,27; 11,1), nebo aspoň některé zástupce tohoto kolegia (srov. 15,2.4.6.22n.; 16,4). Výrazně jiný význam nacházíme ve Sk 14,4.14, kde jsou jako apoštolové označeni Pavel a Barnabáš (resp. Barnabáš a Pavel), z nichž žádný nesplňoval všechny požadavky vyslovené před volbou Matěje ve Sk 1,21n. Jedná se pravděpodobně o způsob vyjadřování, který našel Lukáš v prameni, o nějž se opíral při líčení tzv. první Pavlovy misijní cesty.

Evangelista Lukáš je tedy svědkem poměrně úzkého chápání a užívání označení *apoštol*, k němuž došlo nebo docházelo v jeho době. Ale současně dosvědčuje, že existovalo i širší chápání tohoto titulu *apoštol*. Toto zúžené chápání pojmu *apoštol* o kolegiu Dvanácti se Lukášovi (třebaže nebyl asi sám a zřejmě také ne první – srov. Mk 6,30 a hlavně Mt 10,2) jevilo jako důležité z hlediska dosvědčení vazby poselství křesťanské víry na historického Ježíše.³⁶

³⁵ Hovoříme o Lukášových spisech (a ne třeba o lukášovských), protože nelze zdaleka vyloučit, že jejich autor se skutečně jmenoval Lukáš, ale i kdyby tomu tak nebylo, jedná se o stejný způsob vyjadřování, jako když mluvíme např. o Matoušově evangeliu.

³⁶ Srov. např. J. A. FITZMYER, *The Gospel according to Luke (I–IX)*, New York etc.: Doubleday, 1981, s. 255: „an important link between the church of his day and the historical Jesus“. Zde nemůžeme reflektovat hlubší důvody tohoto rozlišení a neoznačování Pavla (kromě uvedených dvou míst) jako apoštola ani Lukášovy představy o hierarchii církve; k problematice viz více FITZMYER, *op. cit.*, 254–257. Nověji K. HAACKER, *Paulus: Der Werdegang eines Apostels*, SBS 171, Stuttgart: Kath. Bibelwerk, 1997, 117–119, by nechtěl vidět u Lukáše vyhrazení titulu *apoštol* pro Dvanáct tak jednoznačně, nýbrž spatřuje i ve Sk jeho rozšíření na všechny předvelikonoční učedníky, kteří jsou svědky Ježíšova zmrtvýchvstání (srov. Sk 1,2n.). Podle něho by pravidelné užívání titulu *apoštol* pro Pavla rozbilo Lukášův jazykový úzus „stylisticky (ne teologicky)“ (tamtéž, s. 119). Je pravda, že jazykový úzus Sk není jednoznačný, ale skutečné rozšíření pojmu je evidentní pouze v 14,4.14.

4. KATOLICKÉ EPIŠTOLY A ZJEVENÍ

V posledních osmi knihách Nového zákona (v obvyklém pořadí) se objevuje výraz „apoštol“ pouze sedmkrát (není vůbec v Janových listech). Ale i toto svědectví není bezvýznamné. Zj 2,2 je dokladem širšího významu a užívání označení *apoštol*. V rámci poselství do Efesu jsou kritizováni ti, kdo „se vydávají za apoštoly, ale nejsou“. Že je v preskriptu obou Petrových listů označen Petr jako apoštol (1 Petr 1,1; 2 Petr 1,1), není nijak překvapivé. Jud 17 hovoří o tom, co předpověděli adresátům listu „apoštolové našeho Pána Ježíše Krista“. Může se jednat o odkaz na uzavřenou skupinu, ale nelze říci, že je to výhradně např. skupina Dvanácti. Jsou to zřejmě „Kristem pověřeni hlasatelé poselství o Kristu“.³⁷ Na tomto místě asi závislý 2 Petr 3,2 hovoří podobně o příkazu našeho Pána a Spasitele „skrze vaše apoštoly“. Přesný význam tohoto vyjádření není úplně jasný. Ale mohlo by tím být myšleno skutečně kolegium apoštolů.³⁸ Důležitá je však formulace v 2 Petr 3,15, kde autor (údajně „Petr“) poukazuje na Pánovu trpělivost, o které také psal „náš milý bratr Pavel“. Tím je Pavel označen jako spoluapoštol a bratr v apoštolském úřadu.³⁹ V tomto asi nejmladším spisu Nového zákona se Petr a Pavel dostávají vedle sebe „jako vedoucí muži raného křesťanství“.⁴⁰

Zatímco Zj 18,20 („apoštolové i proroci“) se dá vnímat jako terminologie, která má svůj počátek už u Pavla (srov. 1 Kor 12,28n.), je ve Zj 21,14 podtržen fundamentální význam dvanácti apoštolů, jejichž jména jsou napsána na základech nového Jeruzaléma.

5. ZÁVĚR

Celkově je možné konstatovat, že pojem „apoštol“ není v Novém zákoně přesně vymezen a neuzívá se ho jednotně. V průběhu doby, ale asi také podle různého místa docházelo k rozdílnému náhledu na to, které osoby je možné nebo třeba označit titulem *apoštol*. V rané době se nejprve setkáváme se širším a volnějším užíváním termínu *apoštol*. Snad ne příliš pozdě, ale přesto výrazněji v mladších spisech Nového zákona je vidět užívání označení *apoštol* v užším smyslu. Rozhodně ovšem nelze říci, že bychom měli jasný doklad pro dva přesně odlišené významy termínu *apoštol*: jeden širší, obecný, a druhý, který se vztahuje na apoštoly *par excellence*, jak se to někdy tvrdilo.⁴¹ Požadovaná kritéria nejsou v Novém zákoně jednotně definována. Některá jsou však naznačena, jako např. svědectví o Ježíšově životě i zmrtvýchvstání (u Lukáše) nebo jen setkání se Zmrtvýchvstalým (u Pavla, ale

³⁷ W. GRUNDMANN, *Der Brief des Judas und der zweite Brief des Petrus*, 3. vyd., Berlin: Evang. Verl.-Anst., 1986, s. 44. A. VÖGTLE, *Der Judasbrief / Der 2. Petrusbrief*, Solothurn a Düsseldorf / Neukirchen: Benziger / Neukirchner, 1994, s. 87, dokonce vylučuje „apoštolské kolegium“ a připouští jen ty jeho členy, „kteří zakládali církevní obce“.

³⁸ Tak např. GRUNDMANN, *Brief*, s. 109: „so sieht er sie als ein Kollegium“. VÖGTLE, *op. cit.*, 215, zde vidí pouze spojitost s Jud 17.

³⁹ Tak A. VÖGTLE, *op. cit.*, s. 262. Tamtéž v pozn. 8 jsou uvedeni další zastánci tohoto názoru proti dvěma odpůrcům (Klein a Schulz).

⁴⁰ GRUNDMANN, *Brief*, s. 120.

⁴¹ Srov. např. M.-J. LAGRANGE, *Romains*, s. 366.

jen pokud jde o jeho osobu). Mnohé zůstává pro nás temné, protože prameny jsou kusé a ne vždy jednoznačné. Přesto však lze vidět tendenci, která v mladších knihách Nového zákona téměř dominuje. Je to spojování titulu *apoštol* s těmi, kteří byli Ježíšovi nejbližší a jsou základem pro další předávání nauky i existenci církve. Tato kritéria splňuje nepochybně kolegium Dvanácti. Jako jediný, kdo je i v pozdních spisech Nového zákona (srov. 2 Petr, ale např. také pastorální epištoly) postaven vedle nich, je apoštol Pavel. Nejedná se o žádnou definici, ale pouze o tendenci, jak je patrná právě z pohledu celého Nového zákona. V tomto smyslu zde vlastně není rozpor s později velmi rozšířeným a běžným chápáním pojmu *apoštol*, který byl vztahován na Dvanáct a Pavla.⁴²

⁴² Ani tradice ovšem neomezila titul *apoštol* jen na těchto třináct osob, protože např. v liturgii se 11. června od středověku slaví „Barnabáš, apoštol“.